

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНОЇ ОСВІТНЬОЇ ПАРАДИГМИ

У статті розкрито роль освіти дорослих у контексті сучасних соціально-економічних трансформацій, зокрема щодо уможливлення адаптації в швидкозмінюваному соціумі; обґрунтовано провідні тенденції її розвитку в Україні (перехід від концепції функціональної підготовки до концепції розвитку особистості; еволюціонування знання у провідне джерело вартості в інформаційному суспільстві; становлення освіти дорослих як важливого чинника у подоланні відсталості розвитку).

Ключові слова: освіта дорослих, суперечності, соціально-економічний розвиток; тенденції розвитку освіти дорослих, сучасний соціум.

В статье раскрыта роль образования взрослых в контексте современных социально-экономических трансформаций, в частности, возможность адаптации в изменяемом социуме; обосновано ведущие тенденции его развития в Украине (переход от концепции функциональной подготовки к концепции образования личности; эволюционирование знания в ведущий источник ценности в информационном обществе; становление образования взрослых как важного фактора в преодолении отсталости развития).

Ключевые слова: образование взрослых, противоречия, социально-экономическое развитие, тенденции развития образования взрослых, современный социум.

In the article the role of education of adults is exposed in the context of modern socio-economic transformations, in particular, possibility of adaptation in changeable society; leading his progress trends are reasonable in Ukraine (transition from conception of functional preparation to conception of formation of personality; evolution of knowledge in the leading source of value in informative society; becoming of education of adults as an important factor in overcoming of backwardness of development).

Keywords: education of adults, contradiction, socio-economic development, progress of education of adults trends, modern society.

Сучасні тенденції розвитку потребують незалежної, самодостатньої особистості, яка має інтелект, волю, здатна діяти в динамічно змінюваному суспільному контексті. За таких умов значно посилюється вплив освітньої практики на перебіг соціально-економічного, політичного, культурного розвитку світового суспільства й надає їй системотвірного значення.

Отже, проблема забезпечення вільного доступу до освіти впродовж життя набуває пріоритетного значення, а її розв'язання стає можливим лише за умови докорінної зміни практики освіти дорослих.

Водночас зауважимо, загальноцивілізаційні зміни, що відбулися в кінці ХХ – на початку ХХІ століть, глобальне прискорення суспільного розвитку, збільшення тривалості життя суттєво вплинули на усвідомлення ролі освіти дорослих у сучасному соціумі. Так за даними доповіді Європейської ради щодо тенденцій розвитку країн Європейської співдружності до 2010 року сучасна людина має навчатися впродовж життя. У національних Цілях розвитку тисячоліття, які прийнято Україною в 2000 р. відповідно до глобальних Цілей розвитку тисячоліття, проголошених ООН, забезпечення якісної освіти впродовж життя визнано однією з пріоритетних цілей.

На думку російських учених, в умовах соціально-економічних перетворень особливої гостроти набуває необхідність удосконалення освіти дорослих як соціального інституту, який можна вважати одним з найбільш впливових чинників економічного й соціального прогресу, духовно-морального оновлення і розвитку суспільства[6, с.16].

Передусім сенс освіти дорослих можна пояснити її спрямованістю на усунення наявних суперечностей (Рис. 1):

Рис. 1. Значення освіти дорослих у розв’язанні сукупності суперечностей

З урахуванням сучасної соціально-економічної ситуації України можна виокремити додаткові суперечності між: інтенсивно змінюваними умовами життя в країні й недостатньою здатністю дорослої людини успішно адаптуватися до нової ідеологічної й соціокультурної ситуації; задекларованим визнанням ключової ролі освіти у суспільстві, що дає їй підстави посісти провідні позиції в культурі, визначати перспективи розвитку країни та ігноруванням випереджувальної функції освіти в суспільстві; об’єктивним підвищенням ролі освіти дорослих, її впливом на соціально-економічні процеси та відсутністю юридичного, фінансового й науково-методичного забезпечення.

Призначення сфери освіти дорослих у вузькому контексті полягає в забезпеченні кваліфікації відповідного рівня. Тоді як у широкому значення вона

покликана забезпечити доступ до освіти, відкритість освіти як у горизонтальній, так і вертикальній площинах, якість освіти, що гарантує конкурентоспроможність й мобільність дорослих тощо. У цьому сенсі освіта дорослих по відношенню до конкретної особистості реалізує такі функції:

– використання соціального досвіду й залучення до розв'язання сучасних проблем суспільства (*соціальна*);

– регулювання відносин у швидкозмінюваному зовнішньому середовищі (*адаптивна*);

– доступ до необхідної інформації, її пошук, відбір, систематизація, відтворення, використання (*інформаційна*);

– компенсування недоліків попередніх рівнів освіти й забезпечення балансу власної компетентності і сучасних вимог до професії (*компенсаційна/компесанторна*);

– оволодіння новими методами, способами дій (*розвиваюча*).

Освіта дорослих вирізняється гнучкістю й динамічністю, швидко реагує на усі сучасні соціальні вимоги та особистісні потреби дорослої людини. Отже узагальнене значення освіти дорослих на сучасному етапі розвитку суспільства можна репрезентувати такими чинниками:

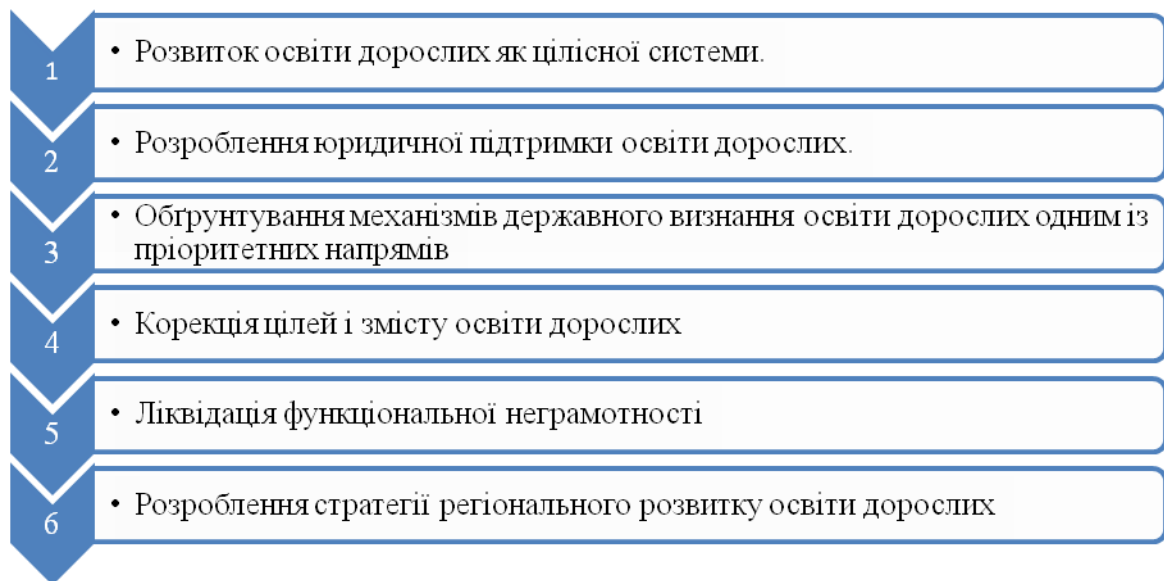
- 1) усвідомленням власної причетності кожної людини до світової спільноти з її культурними загальними і професійними тенденціями як результат процесу глобалізації;
- 2) динамікою процесів і явищ оточуючого середовища, які необхідно усвідомлювати, сприймати, адаптуватись до них;
- 3) збільшенням інформаційного простору, суттєвими змістовими змінами інформації, що вимагає умінь переопрацьовувати її, переносити й використовувати в нових умовах, використовувати сучасні технології;
- 4) посиленням суб'єктивної позиції в соціумі, що потребує самостійності й відповідальності за власне життєзабезпечення;
- 5) зростанням ролі особистості, її інтересів, комунікативних здібностей.

Водночас зазначимо, системна криза, спричинена кардинальними змінами в соціально-економічних відносинах, активний світовий курс на ринкову економіку змінили ситуацію в сфері освіти дорослих. Ці зміни, як вважають вчені, неоднозначні та мають як позитивний (усвідомлення світовою спільнотою ролі освіти дорослих), так і негативний вияв (скорочення термінів навчання, комерціалізація багатьох напрямів освіти дорослих, регіоналізація освіти).

Однак, на нашу думку, нині в освіті дорослих переважають позитивні зміни. По-перше, *це розгалуження цілей і напрямів освіти* (серед вже відомих й усталених цілей – соціальної, адаптивної, інформативної важливого значення набувають такі цілі як відновлення стабільності, динамічного розвитку суспільства, саморозвиток особистості, розвиток її громадянської позиції, професійної, побутової сфер; серед нових напрямів освіти дорослих, що тільки набувають поширення в нашій державі, але вже добре відомі в європейських країнах, - освіта людей похилого віку, професійне навчання людей з обмеженими можливостями, освіта людей тимчасово позбавлених волі). По-друге, *це*

урізноманітнення освітніх послуг, які надають дорослим на фірмах, корпоративне навчання, короткотермінові курси і семінари, навчання на виробництві, а також поширене нині приватне навчання (наприклад, навчання іноземним мовам, керуванню автомобілем тощо). По- третє, -*трансформація чинних структур освіти дорослих* у більш гнучкі, здатні відповідати сучасним вимогам (наприклад, створення на базі вечірніх шкіл поліфункціональних Центрів освіти дорослих; об'єднання гуртків за інтересами в Університети для людей третього віку; модифікація курсів підвищення кваліфікації тощо). Характерною ознакою сучасної освіти дорослих є не тільки участь суб'єкта навчання у виборі освітнього напрямку, але й участь у відборі й структуруванні змісту навчання, його форм, технологій, темпу навчання, активне використання сучасних інформаційних технологій.

Так, на підставі аналізу вітчизняного й зарубіжного досвіду освіти дорослих, наукових досліджень цієї сфери, здійснюваних Інститутом освіти дорослих РАО, професор О. Тонконогая визначає напрями, за якими доцільно удосконалювати освіту дорослих в Росії [6]. З певною трансформацією цих положень та урахуванням вітчизняного менталітету й історичного досвіду можемо виокремити такі шість напрямів, що нині потребують особливої уваги в Україні (Рис. 2):

Рис. 2. Стратегічні напрями розвитку освіти дорослих в Україні

Проаналізуємо кожний з них більш детально. *Перший напрям* – спрямований на розвиток освіти дорослих як цілісної системи, що відтворює гарантії і права кожного громадянина країни на неперервну освіту впродовж життя; необхідність зорієнтувати її на загальнолюдські цінності, ідеали гуманізму; гармонізувати інтереси особистості й суспільства, а також зробити її доступною для всіх верств населення, створити об'єктивні умови для максимального розвитку особистості, реалізації усіх особистісних потенційних можливостей, що сприятиме як успішній адаптації до мінливих соціально-економічних умов, так і соціальній захищеності дорослої людини.

Другий напрям -це розроблення юридичної підтримки освіти дорослих, зокрема прийняти Закон України «Про освіту дорослих» та відповідні підзаконні акти. Закріпити гарантії розвитку освіти дорослих через виокремлення спеціальних статей бюджету, розроблення механізму фінансової підтримки найбільш «віддалених» від системи освіти соціальних груп, забезпечення доступності освітніх послуг для всіх дорослих громадян незалежно від рівня і спрямування набутої раніше освіти, прибутків і місця проживання, віку і стану здоров'я.

Третій напрям – обґрунтування механізмів державного визнання освіти дорослих одним із пріоритетних напрямів, які сприяють виходу держави із системної кризи та уможливають ефективність прискорення соціально-економічних реформ. Для цього на державному й регіональному рівнях необхідно збільшення державних інвестицій в різні форми освіти дорослих, зокрема здійснення перепідготовки й підвищення кваліфікації кадрів за новими дефіцитними професіями, перенавчання безробітних, освітні форми соціальної адаптації громадян, які в умовах ринкової економіки втрачають роботу або стають функціонально неграмотними.

Четвертий напрям. З урахуванням змін, що відбуваються у сучасному соціумі, доцільно здійснити корекцію цілей і змісту освіти дорослих, оскільки сучасна тенденція щодо комерціалізації освіти вимагає скорочення термінів навчання й призводить до посиленню прагматизму змісту освіти дорослих, що певною мірою загрожує розвитку творчого потенціалу особистості. Нині процес навчання дорослих вже не може обмежуватися вузькоутилітарними цілями, а відтак вимагає орієнтування на розширення загальної культури, усвідомлення не тільки особистих, національних але й загальнолюдських соціальних проблем, формування відповідальності за результати і наслідки своєї професійної й побутової діяльності.

П'ятий напрям -спрямування зусиль на ліквідацію функціональної неграмотності, що за умови швидкоплинності змін у сучасному суспільстві, набуває нині особливої актуальності й вимагає дедалі більшої адаптації до цих змін. Зокрема, у цьому сенсі передні позиції посідає необхідність ліквідації економічної, екологічної, комп'ютерної неграмотності, що дасть змогу дорослій людині бути активним суб'єктом суспільного життя. Розв'язання цієї проблеми спонукає по-новому поставитися до питання технологій освіти і навчання дорослих.

Шостий. В умовах виходу з кризи доцільно розробити стратегію регіонального розвитку освіти дорослих з урахуванням соціально-економічних, демографічних, національних, культурних та інших чинників й особливостей регіону.

Таким чином, зміни в сфері освіти дорослих безпосередньо пов'язані з процесами, що відбуваються в соціально-політичному та економічному житті соціуму, водночас мають характер тенденцій. Спробуємо саме з цих позицій виокремити та проаналізувати провідні тенденції освіти дорослих.

Концептуальна тенденція неперервності освіти дорослих. Філософсько-педагогічна ідея неперервної освіти уособлює поєднання декількох змістових цілеспрямувань. По-перше, це пролонговане засвоєння особистістю соціокультурного досвіду з використанням усіх ланок освітньої системи; по-друге, це дотримання принципів організації чинної системи освіти, освітньої політики, спрямованої на створення умов для навчання людини впродовж усього її життя; по-третє, забезпечення логічного взаємозв'язку і наступності різних ланок освіти. Постійне набуття нових знань, методик і технологій є безумовним чинником підтримки відповідної кваліфікації спеціалістів, що й обґрунтовує провідний принцип сучасної освіти – її неперервність, який визначає стратегічний орієнтир суспільного прогресу. Висновки учених показують неспроможність навіть престижних університетів світу надавати довшу вищу освіту, а їх випускників вважати дійсно освіченими спеціалістами. Отже головним завданням сучасних навчальних закладів є підготовка особистості, «здатної до навчання», тобто фахівців, здатних навчатися впродовж життя.

Водночас у європейській і світовій теорії і практиці неперервної освіти дорослих сформульовано ключові принципи, на засадах яких й відбувається розвиток цього освітнього напрямку. Вони є базовими, універсальними, а отже можуть слугувати для розвитку системи освіти дорослих у будь якій країні: нові базові знання і навички для усіх; збільшення інвестицій у людські ресурси; інноваційні методики викладання і навчання; нова система оцінювання набутої освіти; розвиток системи консультування; наближення освіти до особистості.

Провідною тенденцією сучасної освіти дорослих, на наше переконання, є трансформація, розширення її змістового поля. Нині освіта загалом й освіта дорослих зокрема, усе більшою мірою перестають ототожнювати тільки з формальним навчанням. Будь-яка діяльність сьогодні трактується як освітня, якщо вона має на меті змінити установки й моделі поведінки особистості шляхом передавання нових знань, розвитку нових умінь й навичок. Відбулася інституціоналізація різних, у тому числі, й не існуючих раніше, форм освіти. Так, за даними Інституту ЮНЕСКО, у розвинених країнах світу кількість дорослих учасників освітніх програм поза межами формального навчання набагато перевищує кількість дітей і підлітків, які навчаються. Окрім того у цих же країнах різноманітною освітньою й просвітницькою діяльністю охоплено понад половину дорослого населення. Зміщення від первинної (початкової, середньої, вищої) освіти до неперервної, яка триває протягом усіх періодів дорослого життя, характерно майже в усьому світі.

Як свідчить аналіз наукових досліджень, розвиток неформальної й інформальної освіти є вагомим, закономірним чинником розбудови демократичних процесів в освіті. Їх актуальність відображено у нормативних документах міжнародних організацій ЮНЕСКО, Європейського Союзу, Міжнародної організації праці тощо. Так, у Меморандумі Європейської Комісії 2000 р. представлено рекомендації щодо розвитку неформальної освіти, яка є важливою складовою концепції неперервного навчання, дає молоді й дорослим

змогу набувати знання, уміння й навички, виробляти погляди й адаптуватися до постійних змін у соціальному середовищі [1].

Шведський вчений Г. Блід стверджує, що неформальна освіта має глибше історичне коріння ніж формальна. Одним із перших документів щодо неформального навчання є Платонівські діалоги [7]. Зауважимо, що нині система неформальної освіти у розвинених країнах посідає один щабель з формальною, а подекуди й вищий, оскільки саме тут людина знаходить оптимальні умови для творчого особистісного розвитку.

Тенденція зміни концепції освіти дорослих від функціонально-професійної підготовки до розвитку особистості. Донедавна освіту дорослих розглядали звужено, переважно задля забезпечення суто економічного зростання й підвищення шансу на працевлаштування. Проте сучасна місія освіти взагалі, освіти дорослих зокрема, значно ширша і полягає в залученні громадян до повноцінного багатоаспектного суспільного життя не лише на ринку праці. Адже потреба навчатися впродовж життя дедалі виразніше відіграє ключову роль у відновленні стабільності, динамічного розвитку суспільства, його громадянської, професійної, побутової сфер. Освіта дорослих в усіх її вимірах – формальна, неформальна, інформальна, – спрямована на саморозвиток особистості й відповідно, повинна мати підтримку на державному рівні. Саме такий підхід разом із гарантією права особистості на освіту в будь-якому віці є базовою нормою законодавчих актів у розвинених європейських державах.

Тенденція еволюціонування знання у важливе вартісне джерело інформаційного суспільства. У суспільному розвитку дедалі виразніше виявляється факт, що джерелом прибутку стають знання, інновації та форми і засоби їх практичного впровадження. Нині знання активно посідають повідні позиції в економічному розвитку, а відтак радикально змінюється роль освіти в структурі суспільного життя та співвідношення таких сфер як освіта і економіка. Ще з 70-х роках минулого століття переважна більшість керівників американських корпорацій розглядали витрати на навчання як прибуткові капіталовкладення, а відділи розвитку персоналу й навчальні центри – як структурні підрозділи, що беруть активну участь в створенні прибутку. Таку 80-х роках ХХ ст. американські корпорації витрачали на освіту і професійну підготовку свого персоналу понад 60 млрд. доларів, а на підприємствах, які їм належали, навчалася близько 8 млн. осіб – приблизно стільки же студентів налічували вищі навчальні заклади США. Один із варіантів оцінювання прибутку, заснований на теорії людського капіталу, за яким знання й кваліфікація найманих робітників є капіталом, що дає прибуток, а витрати часу й засобів на здобування знань і навичок – інвестиції в нього [5].

Новий тип економічного розвитку, що закорінюється в інформаційному суспільстві, спонукає людину декілька разів протягом життя змінювати професію, постійно підвищувати кваліфікацію. Доведено, що нині вищі навчальні заклади не можуть забезпечити своїх абсолювентів обсягом знань, достатніх не тільки на усю подальшу професійну діяльність, але й для розв'язання різних життєвих ситуацій сьогодення. Окрім того інтенсивне зростання інформації та її постійне оновлення, яке відбувається через кожні 5-10 років, вимагає поновлювати знання, задля

відповідності зрослим життєвим вимогам. Отже сфера освіти нині суттєво перетинається з економічною сферою життя суспільства, а освітня діяльність стає важливою компонентою його економічного розвитку. Окрім того інформація і теоретичні знання є стратегічними ресурсами країни, а рівень розвитку освіти значною мірою визначає її суверенітет і національну безпеку.

Таким чином стратегічна ідея оновлення системи освіти дорослих набуває особливої цінності, такої як цінність розвитку особистості, суспільства, культури, вона поступово стає провідним принципом державної політики, визначається як методологічний регулятор розвитку як особистості, так і держави загалом, забезпечує нову якість розвитку, відкриває принципово нову історичну епоху розвитку суспільства. Нагальність розвитку системи освіти дорослих визначається тим, що рівень освіченості суспільства має випереджувати рівень його розвитку, зокрема, соціальної, виробничої сфери, економіки. Тоді як «онтологізація духовно-морального розвитку (просвітлення) дорослої людини, здійснюване в межах її сприйняття як суб'єкта духа, людини, яка в складному пошуку гармонії між матеріальним і духовним долаючи в собі «людину» входить в зону надлюдського внутрішнього (божественного) начала і розуміє, що затверджувати у світі треба не себе, а порядок навколо себе» [2, с.12].

Отже, освіта дорослих дедалі більше набуває вагомості у сучасному соціумі, її провідними тенденціями стають навчання впродовж життя, піднесення знанієвої компоненти сучасного соціально-економічному розвитку, дисемінація, урізноманітнення змісту, форм і методів, урізноманітнення структур і провайдерів освіти дорослих.

ЛІТЕРАТУРА

1. Меморандум комиссии Европейского Совета «Обучение в течение всей жизни». – [Электронный ресурс]: Режим доступа 15.08.2010:<<http://is.beneficium.ru/docs/20001030>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.]
2. Подобед В.И., Горшкова В.В. Ведущие тенденции развития образования взрослых в России и странах СНГ / В.И. Подобед, В.В. Горшкова // Человек и образование. – 2007.- № 6. – С. 8-12.
3. Развитие образования взрослых в России и Швеции [Электронный ресурс]: Режим доступа 04. 07. 2012<<http://comenius.narod.ru/news/calendar.htm>>. – Заг. з екрану. – Мова рос.
4. Роджерс К. Свобода учиться / К. Роджерс, Д. Фрейберг; Науч. ред. и авт. предисл. А.Б. Орлов / пер. с англ. А.Б. Орлова, С.С. Степанова. – М. : Смысл, 2002. – 527 с.
5. Симбирёва А.Л. Внутрифирменное обучение: теория и практика осознанной необходимости . – [Электронный ресурс]: Режим доступа 17.01.2011:<<http://www.hr-hunter.com/lib/practicum/28>>. – Загол. з екрану. – Мова рос.
6. Тонконогая Е.П. Тенденции развития образования взрослых как социального института / Е.П. Тонконогая // Проблемы непрерывного образования: педагогические кадры. – 1998. – №11. – С.16-18.
7. Blid H. Learn and Act with Study Circles. – Stockholm: Nykopia Tryck AB, 2000. – 193 p.